www.etnolog.org.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЗНАЧНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДИНИ СИМИРЕНКІВ

Петро Вольвач

УДК 392.3-056.87Сим

У розвідці досліджено життєпис та діяльність відомих представників родини українських підприємців Симиренків. Проаналізовано їхній внесок у розвиток сільськогосподарського виробництва на теренах України, започаткування ними нових напрямів в агротехніці, зокрема в садівництві. Висвітлено меценатську діяльність представників родини (підтримка українських видань, театральних та хорових колективів), їхній вклад у гуманітарний та науковий розвиток країни.

Ключові слова: родина Симиренків, меценатство, цукрове виробництво, машинобудування, суднобудування, садівнича наука, помологія.

Biography and activities of famous representatives of the Symyrenko family as Ukrainian owners are investigated in the article. Their contribution to the development of the agricultural industry in Ukraine, the establishment of new trends in agrotechnologies, especially in gardening, are analyzed. The patronage of family representatives (the support of Ukrainian editions, theatre and chorus collectives), their contribution to humanitarian and scientific development of the country are revealed.

Keywords: Symyrenko family, patronage, sugar production, machinery construction, shipbuilding, horticulture, pomology.

Федір Симиренко (1790–1867) уродженець міста Городища Черкаського повіту Київської губернії. Був кріпаком графині Олександри Браницької, а в 1818 році отримав довічну відпускну (звільнення від підданства) з правом на вільне мешкання, придбання землі та господарювання на власний розсуд.

Ф. Симиренко був освіченим, добре володів французькою мовою, а також мав підприємницький хист. Одружившись з донькою Михайла Яхненка, колишнього кріпака графа Самойлова, Анастасією, Ф. Симиренко разом з братами Яхненками (Кіндратом, Степаном і Терентієм) розпочав підприємницьку діяльність.

Спочатку родичі-компаньйони орендували млини на Черкащині, продавали зерно й борошно, ганяли до Одеси та інших південних портових міст гурти худоби, продавали сирі шкіри за кордон.

За вагомий внесок в економічну розбудову Одеси та Півдня України брати Яхненки та Ф. Симиренко на початку 30-х років XIX ст. були вшановані званнями Одеських купців першої гільдії. У 1855 році Ф. Симиренку та братам Яхненкам царським указом було присвоєно звання почесних спадкових громадян Російської імперії.

У нужденному 1830 році фірма українських підприємців врятувала від голодної смерті понад 10 тисяч мешканців Черкащини, годуючи упродовж кількох місяців у своїх садибах тих, хто цього потребував. Дещо пізніше один із синів Степана Яхненка, Семен, зробив вагомий внесок в економічний розвиток та розбудову Одеси. Він неодноразово обирався депутатом міської думи і тривалий час був міським головою Одеси, до речі, найбільш успішним за всю історію міста.

Фірма «Брати Яхненки — Симиренки» в період Кримської (російсько-англійської) війни надавала величезну матеріальну і фінансову підтримку армії.

Накопичивши чималий капітал, фірма «Брати Яхненки — Симиренки» запровадила майже в усіх містах України торгівлю цукром, виробництво якого в державі почало стрімко зростати. Торгівля цукром значно покращила фінансовий стан фірми українських підприємців.

Усвідомивши неабияке значення цукрової промисловості як практично нової для України галузі, фундатори фірми вирішили налагодити власне виробництво. Це завдання вирішувати довелося новій, молодій генерації підприємців. А батьки, головним чином Ф. Симиренко та

ІМГЕ

www.etnolog.org.ua

К. Яхненко, були дорадниками молодого покоління.

Платон Симиренко (20.XII.1820—13.I.1863). Серед молодого покоління підприємців виявився найбільш яскравою і талановитою постаттю. Ф. Симиренко свідомо готував собі зміну. Старший син за наполяганням батька закінчив престижний економічного профілю приватний пансіон Золотова в Одесі. Хотів вступити до Московського університету, але батько залишив Платона вдома. І він фактично став його помічником.

П. Симиренко зацікавився цукровим виробництвом і пройшов серйозне стажування на Смілянському цукровому заводі графа Бобринського. Кілька років він вдосконалював свої знання на найкращих цукрових заводах Франції, Німеччини та Бельгії. П. Симиренко ініціював будівництво модерного парового цукрово-пісочного заводу в с. Ташлик (1844) та с. Руська Поляна. Проектуванням, будівництвом та оснащенням нових і реконструкцією старих заводів П. Симиренко займався разом із запрошеними із Франції спеціалістами.

Відчуваючи брак технічних і технологічних знань, молодий підприємець вступив на навчання до Паризького політехнічного інституту. І невдовзі отримав диплом інженера-технолога цукрового виробництва. Одночасно П. Симиренко відвідував у Парижі Вищі курси із садівництва.

Усі цукрові заводи фірми українських підприємців, завдяки кваліфікованому керівництву П. Симиренка, виявилися успішними і високоприбутковими. Тому фірма отримала можливість інвестувати величезні кошти в нове виробництво. Підприємці вирішили збудувати новий потужний цукровий завод у Києві. На Куренівці вони вже обрали відповідне місце під його будівництво, проте недалекоглядна міська влада та губернські чиновники відмовили їм у продажі землі. Тому завод вирішили будувати під Городищем, на орендованій у графа Михайла Воронцова землі, поблизу родинної садиби Симиренків — Платонів хутір.

За рік до того підприємці поблизу збудували великий цегельний завод, який забезпечив спорудження двох потужних багатоповерхових заводів — Городищенського пісково-рафінадного та машинобудівного. На той час це було справжнє будівельно-промислове диво. Проте найбільшим досягненням городищенських підприємців стало створення житлового містечка для робітників та службовців з усією майже сучасною інфраструктурою: водогоном, каналізацією, центральним опаленням, тротуарами та дорогою, що мала тверде покриття та освітлення газовими ліхтарями, якого тоді не було навіть у російських столицях. На території Симиренкових заводів були збудовані котеджі для спеціалістів, цивілізовані гуртожитки для робітників, діяла їдальня, початкова школа, церква, крамниці та амбулаторія. Власники фірми забезпечили всім своїм працівникам соціальний пакет: гідну зарплату, достойні умови праці, відшкодовували витрати робітників і службовців у разі втрати ними працездатності, зокрема через інвалідність.

П. Симиренко, як представник справжньої європейської культури, під впливом французьких мислителів мріяв створити на своїх підприємствах капіталізм із «людським обличчям». Зазначимо, що саме ця симиренківська модель капіталізму сьогодні успішно діє в багатьох країнах Західної Європи, а також Скандинавії.

Проте наміри видатного українського підприємця та мислителя суперечили деспотичній сутності Російської імперії. Осередок економічної свободи та відродження української ідентичності був нещадно знищений Російською імперією як небезпечне гніздо малоросійського сепаратизму.

У 40—50-х роках XIX ст. цукрове виробництво фірми українських підприємців досягло найвищої точки свого розвитку. П. Клебановський свідчив про це так: «У кожній крамниці на видному місці красувалися головки цукру цієї відомої фірми і кожне велике місто Росії, як наприклад Москва, Харків, Нижній Новгород, Київ, Кременчук, Єлизаветград, Одеса мали величезні комори цукру цієї фірми. Її

www.etnolog.org.ua

діяльність широко була відома і за кордоном, квітла вона, мов рідкісна квітка, живила вона безліч люду».

Можна цілком обґрунтовано стверджувати, що завдяки цукровим заводам Яхненків — Симиренків та їхньому прикладу українські цукровики виробляли ¾ цукру-піску та ⅘ цукру-рафінаду від загального обсягу виробництва Російської імперії. Продуктивність цукрових заводів в Україні була в 3—6 разів вищою порівняно з центральними губерніями Росії. Це досягалося впровадженням підприємцями нового обладнання та освоєнням більш досконалих технологій.

Городищенський машинобудівний завод українських підприємців налагодив виробництво парових двигунів та іншого обладнання для цукрових заводів, започаткував випуск сільськогосподарських машин. Промислова потужність Симиренкового машинобудівного заводу була такою, що підприємці наважилися на випуск цільнометалевих кораблів. Два пароплави «Українець» та «Ярослав», збудовані фірмою, тривалий час були окрасою дніпровського пароплавства.

Великий український патріот П. Симиренко дбав про розвиток національної освіти. При заводах діяла школа та технічне училище. Підприємець фінансував видання останнього прижиттєвого «Кобзаря» Тараса Шевченка, мав намір видати разом з ним підручники для україномовних шкіл. На жаль, рання смерть видатного підприємця (помер на 43-му році життя) завадила реалізації його грандіозних промислових, економічних та гуманітарних планів.

Смерть П. Симиренка (згодом майже всіх засновників фірми) та вороже ставлення до українських підприємців шовіністичного царського уряду спричинили в подальшому занепад, а потім і банкрутство славетної фірми. Вона залишила яскравий слід в українській історії. Її роль в індустріальному поступі України, підготовці технічних кадрів для промисловості та збереженні української людності ще й донині лишається недостатньо поцінованою і вивченою.

Василь Симиренко (7.III.1835—1.XII.1915), молодший син Ф. Симиренка, є уособленням гармонійного поєднання в одній людині технічного, економічного й організаторського генія з талантом гуманітарного громадського діяча.

В. Симиренко — людина високої освіченості та європейської культури. Він закінчив один з найкращих на той час французький пансіон у Петербурзі. Батько хотів бачити сина продовжувачем своєї справи — цукрового виробництва. Тому талановитий хлопець вступив до Паризького політехнічного інституту, де раніше здобував освіту і його старший брат Платон.

Закінчення навчання збіглося зі смертю брата. Тому акціонери Городищенських заводів підприємства обрали інженера-конструктора і технолога цукрового виробництва його керівником. Це був один з найтяжчих періодів у діяльності славетної фірми «Брати Яхненки — Симиренки». Вона втратила майже одночасно свого талановитого керівника П. Симиренка та багатолітнього дорадника Ф. Симиренка. Революційні події в 1861 році позбавили підприємство багатьох грошовитих кредиторів. Через це заводи Симиренків — Яхненків переживали фінансову скруту.

В. Симиренко всіляко намагався оптимізувати виробництво та зменшити витрати на транспортування до заводів цукрового буряку. Цього можна було досягти прокладанням залізничної колії зі станції Городище-Воронцово. Проте вона мала пролягати через землі Воронцова, а нащадки князя вимагали від підприємця непосильний хабар. В. Симиренко намагався уладнати економічні проблеми заводів шляхом отримання державного кредиту. Місяцями талановитий підприємець оббивав пороги високих столичних кабінетів. Однак міністерство фінансів відмовило Симиренковій фірмі в наданні кредитів, адже українські підприємці, яких українофоби неодноразово звинувачували в українофільстві, довго перебували в полі зору поліцейського жандармського управління. У Петербурзі не забули

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

і про підтримку П. Симиренком опального Т. Шевченка, фінансування останнього прижиттєвого видання його «Кобзаря» та читання поетом крамольних віршів на теплій зустрічі з робітниками.

Родич Симиренків, правник, професор Київського університету Олександр Кістяківський у своїх спогадах зауважував, що до занепаду і подальшої ліквідації фірми «Брати Яхненки — Симиренки» долучилися також київські та університетські чорносотенці. Неймовірними зусиллями талановитий керівник зробив усе можливе, щоб ліквідація підприємства пройшла безболісно та безконфліктно. Прибутковість городищенських заводів, досягнута керівником, дозволила йому за кілька років розрахуватися з усіма кредиторами. Сам підприємець відмовився на користь дітей старшого брата від частки коштів, отриманих за продаж родинного цукрового заводу в с. Ташлик. Городищенські заводи фірми були передані в управління заводської адміністрації, яка й довела їх до остаточної ліквідації.

Проте В. Симиренко не відійшов від цукрового бізнесу. У сусідньому Корсунському повіті, с. Сидорівка, інженер на початку 70-х років XIX ст. придбав невеличкий занедбаний державний цукровий завод та кілька сот десятин землі для вирощування цукрового буряку. Багатолітньою титанічною працею, капітальною реконструкцією заводу, запровадженням нового обладнання та технологій, докорінною перебудовою як виробництва цукру, так і системи вирощування цукрового буряку вихованець Паризької політехніки, талановитий інженер-конструктор, технолог та організатор В. Симиренко перетворив Сидорівський цукровий завод в одне з найбільш потужних і технологічно модерних підприємств тогочасної Російської імперії. Високоякісний цукор та пастила із Сидорівського цукрового заводу В. Симиренка заполонили ринки не лише Росії, але і Західної Європи.

Високопатріотичний, вихований на засадах європейської демократії та світової культури В. Симиренко ще в молоді роки дав обітницю всіляко підтримувати переслідувану царизмом та російськими чорносотенцями українську культуру. Його вихователем і наставником став відомий український учений-енциклопедист, видатний історик та активний громадський діяч, професор Київського університету Володимир Антонович. Саме він залучив підприємця до «Старої громади» та активної громадської роботи і меценатства. З величезного прибутку Сидорівського заводу Василь Федорович щорічно виділяв 10 % на підтримку української культури. Він запровадив спеціальний фонд підтримки українських науковців, художників, письменників та діячів культури. Стипендіатами цього фонду були Михайло Драгоманов, Михайло Грушевський, Михайло Коцюбинський, Павло Чубинський, Петро Ніщинський, Іван Франко, Борис Грінченко, українські театральні трупи і навіть хор Миколи Лисенка.

В. Симиренко ввійшов в історію української культури як один з найбільш плідних видавців «Кобзаря» Т. Шевченка. Свідченням великого внеску мецената, Великого Хорса, як підприємця втаємничено називали у вузькому колі друзів, є найповніше видання «Кобзаря» 1907 року за редакцією Василя Доманицького. Відомо кілька вітчизняних та зарубіжних видань творів Т. Шевченка, що вийшли за сприяння Великого Мецената. У знак глибокої вдячності не щедрий на музичні дарунки М. Лисенко присвятив йому музику, написану на твір Т. Шевченка «Ой виострю товариша».

Усі україномовні та патріотичні видання як в Україні, так і за кордоном виходили за фінансової підтримки Мецената. Широка українська громадськість про це дізналася лише на похороні підприємця в грудні 1915 року. Тоді вінки на домовину Великого Хорса було покладено від Наукового товариства імені Шевченка, а також від таких видань, як «Рада», «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», «*Ukrainische Rundschau*» та ін.

В. Симиренко надавав величезну фінансову та матеріальну допомогу губернським відділенням «Просвіти» і Науковому товариству

www.etnolog.org.ua

імені Шевченка у Львові. На придбання будинку для НТШ у Львові меценат виділив 250 000 крон (100 тис. рублів золотом).

В. Симиренко — активний учасник створення недільних шкіл в Україні. Великий український патріот під кінець життя мріяв про відкриття в Києві Українського політехнічного університету. Для цього він зібрав величезні кошти. Проте київська чорносотенна влада та міністерство освіти імперії не погодилися з вимогою Мецената — усі предмети в ньому мали викладатися виключно українською мовою.

Продавши успішний Сидорівський завод та кілька сотень десятин землі, В. Симиренко заповів свій великий будинок у Києві з двома десятинами землі та садом українським громадським організаціям. Нині в ньому розміщується Посольство Великої Британії.

Про великого мецената і свого товариша Євген Чикаленко сказав так: «Він любив Україну не лише до глибини душі, але і до глибини кишені». Своєю багатолітньою безкорисливою меценатською діяльністю В. Симиренко на зламі XIX—XX ст. сприяв відродженню та розвитку пригноблених російським царизмом української культури, освіти та науки. Завдяки йому пробуджувалася національна свідомість українського люду, була вихована плеяда визначних громадсько-політичних діячів, що підготували надійний фундамент для національно-визвольної революції 1917—1921 років. Тож цілком закономірно багато громадсько-політичних діячів із Симиренкового оточення стали провідниками Української Народної Республіки та Центральної Ради.

Тому і не дивно, що видатного українського патріота і його величезний внесок у національне відродження так затято і нещадно нищили та паплюжили як чорносотенці, так і більшовики. В. Симиренка, як і всю родину Симиренків у шести поколіннях, «вилучили» з української історії, культури і науки та «витравили» з народної пам'яті.

Ушанування 185-річчя від дня народження В. Симиренка на державному рівні — вінок вдячної пам'яті нащадків на безіменну могилу Великого Українця.

Левко Симиренко (6.II.1855—24.XII.1919), старший син Платона Симиренка, усесвітньо відомий український учений садівник та помолог, активний діяч народницького руху 70—80-х років XX ст. Навчався в Одеській приватній гімназії Кнері. У 1873 році вступив на щойно відкритий у Новоросійському (Одеському) університеті агрономічний факультет, який через відсутність необхідної матеріально-технічної бази та малочисельність слухачів розформували. Більшість студентів перейшли на інші факультети. Л. Симиренко повернувся додому, у родинну садибу Платонів хутір. Наступного року (1874) він став студентом природничого відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Ще в гімназичні часи, навчаючись в Одесі, юнак із загостреним почуттям справедливості брав активну участь у молодіжно-студентському русі, познайомився з Андрієм Желябовим та іншими майбутніми діячами «Народної волі». У Києві, де студентський рух був потужніший, під впливом старших за віком братів Дебогорійів-Мокрієвичів, з якими студент мешкав на квартирі на Тарасівській вулиці, долучився до революційної протиурядової роботи. Вона хоч і заважала навчанню, але талановитий і глибоко обдарований хлопець успішно опанував університетський курс наук. Конфлікт студентів з адміністрацією навчального закладу в 1878 навчальному році досяг апогею, викликав збурення в університеті та спричинив запровадження поліцейського нагляду за молоддю. Л. Симиренко також був активним учасником тих протестних акцій. Двобій студентів з адміністрацією наприкінці 1878 року завершився політичними репресіями, звільненням з університету та взяттям на військову службу майже півтори сотні студентів з різних курсів.

Через вроджену короткозорість студента четвертого курсу Л. Симиренка не могли взяти до війська. У Київському університеті він теж не міг продовжувати навчання. Впливові родичі та покровителі (дядько В. Симиренко, О. Кіс-

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

тяківський та В. Антонович) врятували хлопця від покарання і допомогли йому перевестися до Новоросійського університету. Тому з кінця 1878 по осінь 1879 року Л. Симиренко навчався на останньому випускному курсі університету. Через поліцейські утиски та переслідування молодіжний революційний рух з Києва переміствся в інші університетські міста, зокрема в Одесу. Саме в Одесі активізувалася діяльність «Народної волі», очолюваної Андрієм Желябовим, Софією Перовською, Дмитром Лизогубом та іншими діячами, з якими тісно співпрацював Л. Симиренко. Його кілька разів заарештовували, але він все-таки зміг успішно закінчити університет та отримати диплом. Пізніше, уже перебуваючи в Мценській пересильній в'язниці (Орловська губернія), арештант Л. Симиренко довідався, що учена рада Новоросійського університету за одну з останніх наукових робіт присудила йому науковий ступінь кандидата природничих наук.

Л. Симиренка заарештували пізньої осені 1879 року в родинній садибі Платонів хутір. Під час ретельного обшуку жандарми знайшли в нього вдома безліч компрометуючих матеріалів, листування з різними політичними діячами, адреси друзів та заборонену революційну літературу. Заарештованого власника університетського диплома доставили до Києва. В одиночній камері на Лук'янівці, доки велося слідство, Л. Симиренко перебував упродовж зими — осені наступного року. Слідчі та суд визнали його винним у належності до антиурядової революційної організації та присудили до восьми років виселення по етапу до Східного Сибіру. Покарання Л. Симиренко як політичний засланець відбував у тюрмах і поселеннях у Красноярську та найвіддаленішому куточку Східного Сибіру — містечку Балаганську.

Перебуваючи в сибірському засланні, кандидат природничих наук започаткував вивчення рослинності Красноярського краю, організував вирощування в оранжереях промисловця Кузнєцова овочевих і навіть цитрусових культур, запровадив промислову культуру сланкого (низькорослого) садівництва.

Більше того, столичне жандармське управління заборонило Л. Симиренку, науковцю, кандидату природничих наук, автору наукових публікацій у зарубіжній пресі, повернутися на Городищину і поселитися в родинній садибі Платонів хутір. Колишньому політв'язню заборонялося працювати в державних установах та вищих навчальних закладах. Кілька місяців подружжя проживало на Курщині, винаймаючи житло.

Аби отримати дозвіл для Л. Симиренка на мешкання в родинній садибі, його мати вимушена була звертатися до самого царя та міністра внутрішніх справ.

Л. Симиренко як науковець фактично був позбавлений роботи, аби вижити та утримувати сім'ю, змушений був зайнятися господарством. Він створив плодовий розсадник спочатку на власній землі, а потім — на орендованій у графині Катерини Балашової, родички князів Воронцових. У 1887 році, тобто в перший рік після повернення з Сибіру, Л. Симиренко створив власний, пізніше відомий у всьому науковому світі, помологічний розсадник. Фактично це була перша науково-виробнича установа тодішньої Російської імперії. Тому відлік українського наукового садівництва маємо вести від цієї дати, а самого видатного вченого потрібно вважати фундатором українського промислового садівництва.

Через кілька років після створення помологічного розсадника науковий світ назвав українського ученого «королем вітчизняного садівництва». Найавторитетніша наукова установа світу — Французьке помологічне товариство — надала Л. Симиренку найвищу нагороду — Велику золоту медаль з викарбуваним на ній написом «Людині та вченому, яка зробила найбільшу послугу садівництву своєї країни».

Аби детально не висвітлювати роль усесвітньо відомого вченого Л. Симиренка, який був почесним членом усіх садівничих та помологічних товариств світу, коротко назвемо лише найважливіші його досягнення. Ім'я геніального українського ученого-садівника та помолога має бути вписане золотими літерами

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

не лише у вітчизняну, але й у світову садівничу науку через такі здобутки:

1. Створення першої в Російській імперії науково-дослідної установи — Помологічного розсадника Л. П. Симиренка (1887).

2. Створення найбільшої в Європі помологічної колекції плодових, горіхоплідних, ягідних та декоративних культур, яка нараховувала понад 3 тисячі сортів і форм.

3. Опрацювання наукових засад інтродукції плодових рослин та розвінчування хибної теорії московського професора-акліматизатора О. Греля.

4. Обґрунтування помології як науки і започаткування нового виробничо-біологічного напряму в ній.

5. Обґрунтування теоретичних і практичних засад промислового садівництва, створення перших промислових садів в Україні.

6. Підготовка тритомної праці «Кримське промислове плодівництво» та видання її першого тому.

7. Формування районів (центрів) промислового плодівництва (Крим, Мелітополь, Поділля, Бессарабія, Північний Кавказ, Київщина).

8. Створення вітчизняної наукової школи садівництва і розсадництва.

9. Опрацювання технології промислового садівництва та плодового розсадництва.

10. Організація в Російській імперії науково-дослідної садівничої установи — Салгирської помолого-садівничої станції.

11. Підготовка першої вітчизняної наукової праці з помології, яка побачила світ лише через 40 років після вбивства видатного ученого на початку 1920 року.

12. Створення приватної симиренківської школи садівництва.

13. Сприяння створенню училища садівництва в Городищі.

14. Представлення України та Росії на всеросійських та міжнародних виставках садівництва.

15. Участь у міжнародних садівничих форумах та конференціях, отримання на них високих нагород.

Володимир Симиренко (18.XII.1891—18.IX.1938), син Л. Симиренка, видатний український учений-садівник, помолог, організатор вітчизняної науки. Навчався в гімназіях у Полтаві та Києві. У 1912 році вступив на агрономічний факультет Київського політехнічного інституту. За участь у студентському революційному русі заарештовувався і перебував під поліцейським наглядом.

З початком Першої світової війни В. Симиренко звернувся із заявою до керівництва інституту про надання відпустки і записався волонтером до армії. Проте через вроджену короткозорість на фронт студента не взяли. Йому, як доброму організатору, доручили налагодження роботи солдатських крамниць та забезпечення їх продовольством і товарами широкого вжитку. Із цією роботою сумлінний волонтер впорався, тому його призначили уповноваженим із забезпечення продуктами та промисловими товарами солдатських крамниць усього Південно-Західного фронту.

Командування фронту лишилося задоволеним успішною діяльністю студента-волонтера і поклопоталося перед керівництвом інституту про продовження відпустки В. Симиренку. Тому з фронту він повернувся лише наприкінці 1917 року. Він одразу ж поновив навчання в інституті, екстерном здав усю заборгованість і успішно захистив обов'язкову дипломну роботу.

В. Симиренко став одним з організаторів кооперативного руху в Україні, створив кілька садівничих громадських організацій. Його запросили очолити секцію садівництва в Українській ученій комісії (прообраз майбутньої академії наук).

За часів Гетьманату В. Симиренко в міністерстві земельних справ, яке очолював його родич Володимир Леонтович, керував садівничою галуззю. Одночасно молодий науковець читав лекції із садівництва на агрономічному факультеті рідного Політехнічного інституту.

Зі створенням Наркомату земельних справ В. Симиренко ініціював організацію на виробничо-науковій базі батьківського помологіч-

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

ного розсадника Мліївської садово-городньої станції, Центрального помологічного розсадника та Республіканської державної комісії із сортовивчення плодових культур. За прикладом України такі інституції через кілька років почали створювати у всіх республіках.

Професор В. Симиренко започаткував створення мережі дослідних станцій в основних садівничих зонах України. Він залучив до роботи на Мліївській садово-городній станції когорту провідних учених з різних галузей науки — селекції, часткового сортознавства, агротехніки, розсадництва, захисту рослин, агрометеорології, економіки, агрономії та ґрунтознавства.

Завдяки цьому Мліївська дослідна станція впродовж 1920-х років стала головним методичним центром садівничої науки всієї країни. У науково-методичному плані їй підпорядковувалися дослідні станції не лише України, але й інших республік, зокрема з території Росії, Середньої Азії, Північного Кавказу, Молдови та Криму. Щороку на Мліївській дослідній станції видавалися десятки збірників наукових праць, широко анонсованих англійською мовою. Дослідницькі напрацювання Мліївської садово-городньої станції були відомі й широко поціновані у світі.

В автобіографії, написаній у перші місяці перебування в Лук'янівській в'язниці (квітень 1933 р.), професор В. Симиренко, сподіваючись на справедливий розгляд слідчими НКВС своєї справи, перерахував головні свої досягнення на науковій ниві. На перше місце вчений поставив організацію Мліївської науково-дослідної станції садівництва та городництва, яка, за його оцінкою, «є й досі однією з найкращих в Союзі та одна з кращих на світовому рівні». Не менш важливим своїм досягненням В. Симиренко вважав створення наукових програм й опрацювання планів розвитку садівничої галузі в країні, участь у реформуванні науково-дослідної справи з садівництва всієї держави. Високо оцінював професор і свою роль у виданні за його редакцією понад 50 випусків наукових праць Мліївської дослідної станції садівництва і Всеукраїнського помологічного та науково-дослідного інституту південного плодово-ягідного господарства. До своїх незаперечних здобутків В. Симиренко відносив також опрацювання наукової та виробничої системи і техніки вирощування садивного матеріалу, яка спочатку була прийнята в Україні, а згодом усією південною зоною плодівництва держави. До вагомого переліку своїх досягнень професор В. Симиренко додав також створення маточних сортових фондів плодових культур, контроль за якістю садивного матеріалу, запровадження його апробації та введення цієї системи спочатку в розсадництво України, а згодом і всієї держави. Одним з величезних здобутків своєї діяльності В. Симиренко вважав опрацювання наукових засад стандартизації сортименту плодових і ягідних культур, виконане під його керівництвом упродовж 1924—1928 років для України, а в 1931 році — для південної зони всієї країни.

Незаперечним творчим здобутком видатного вченого, у чому він хотів переконати слідчих, професор В. Симиренко назвав також підготовку наукових праць. Він є автором понад 200 друкованих аркушів різноманітних наукових статей та монографій. Усі вони, як зазначив автор біографії, написані на підставі власної науково-дослідної роботи, а також на основі напрацювань його учнів та інших співробітників, синтезу літературних матеріалів. Серед своїх капітальних наукових праць учений назвав такі: «Садовий розсадник» (1929 р., 24 друк. арк.), «Плодові асортименти України» (1930 р., 32 друк. арк.), «Часткове плодове сортознавство» (передане в друк восени 1932 р., близько 75 друк. арк.).

Як зазначав В. Симиренко, на найближчі роки він мав величезні творчі плани. У 1932 році він здав у друк найавторитетніший підручник з плодівництва Греля (Гуреля), перекладений з англійської на українську мову. Учений сподівався завершити в 1933 році фундаментальну наукову працю «Виробництво садивного матеріалу» (45—50 друк. арк.).

ІМФЕ

www.etnolog.org.ua

Можна впевнено стверджувати, що за обсягом праць із садівництва, помології, сортознавства та розсадництва наукова спадщина професора В. Симиренка не поступається доробку його батька Левка Платоновича Симиренка.

В. Симиренко був ініціатором створення та редактором перших українських фахових часописів «Вісник садівництва та городництва» (1925–1930) й «Українське садівництво та городництво» (1930).

Упродовж 1920–1932 років професор В. Симиренко брав найактивнішу участь у підготовці висококваліфікованих фахівців різного рангу із садівництва, розсадництва, помології та сортознавства, від рядових садівників, бригадирів, агрономів до науковців і керівників господарств, садівничих об'єднань та трестів, урядових і академічних структур.

Учений у різні роки, починаючи з 1920 року, працював в одеському, київському, полтавському й уманському сільськогосподарських інститутах, викладаючи курси садівництва, помології та розсадництва. Професор В. Симиренко — один з ініціаторів створення Вищих курсів перекваліфікації спеціалістів республіканського Наркомзему України, на них він викладав курс плодівництва.

Створена видатним ученим та організатором науки аспірантура у Всесоюзному інституті плодових і ягідних культур забезпечила підготовку наукових кадрів не лише для інститутської наукової мережі, але і для вищих навчальних закладів України.

Тому маємо всі підстави стверджувати, що професор В. Симиренко і його батько, усесвітньої слави вчений-садівник та помолог Л. Симиренко, створили унікальну українську наукову садівничу школу. Упродовж XIX–XX ст. вона посідала провідне місце у світі.

У 1930 році геніальний учений спільно з президентом Всесоюзної академії сільськогосподарських наук академіком Миколою Вавиловим організував Всесоюзний науково-дослідний інститут плодових і ягідних культур у Києві. В. Симиренко розробив довгострокову стратегічну програму розвитку садівництва як провідної галузі сільського господарства.

За його задумом, по всій країні в основних садівничих регіонах мала бути створена мережа дослідних станцій. Причому не лише в Україні, але й на території Середньої Азії, Закавказзя, Північного Кавказу, Молдови та навіть Росії. Розсадник улюбленця Кремля Івана Мічуріна в глухому тамбовському містечку Козлові за рівнем наукової роботи не підлягав включенню до мережі новоствореного Всесоюзного інституту. Більше того, у зоні його діяльності (Центрально-Чорноземна область та Підмосков'я) професор В. Симиренко за згодою академіка М. Вавилова мав намір створити дослідні станції свого інституту. Плани українського вченого вороже зустріли як сам І. Мічурін, так і його агресивне малоосвічене оточення.

До 1930 року на Мліївській дослідній станції було проведено кілька важливих республіканських і всесоюзних нарад, діяли курси перепідготовки садівничих та наукових кадрів, відбувалися методичні наради з різних питань садівничої науки.

Високий рівень досліджень у створених професором В. Симиренком наукових установах (Мліївській садово-городній дослідній станції та Всесоюзному інституті плодових і ягідних культур) був загрозливим для провінційної мічурінської псевдонауки. Проте і сам І. Мічурін, і його оточення мали досить тісні зв'язки з Кремлем та користувалися підтримкою самого Йосипа Сталіна.

Професор В. Симиренко, як справжній світового виміру вчений та прямолінійна і чесна людина, сподівався довести хибність так званих мічурінських методів селекції плодових культур у відкритому науковому диспуті. На програмній всесоюзній нараді зі стандартизації плодових культур, скликаній Академією сільськогосподарських наук та Наркомземом СРСР у Києві наприкінці 1931 року, він рішуче та досить аргументовано виступив проти нав'язування науковим установам антинаукових мічурінських методів селекції плодових культур і директивно-волюнтаристського по-

www.etnolog.org.ua

ширення по всій країні недосконалих сортів, виведених козловськими селекціонерами. Переважна більшість учасників наради підтримала позицію українського вченого. Нарада вирішила через рік (упродовж 1932 р.) провести обговорення селекційних питань за участю провідних селекціонерів та генетиків країни у Всесоюзному інституті рослинництва в Ленінграді. Аби уникнути кваліфікованого відкритого обговорення селекційних та сортознавчих проблем, як до цього закликали професор В. Симиренко та його однодумці, козловські імперіалісти (саме так їх характеризував відважний український учений), користуючись тісними зв'язками з кремлівськими можновладцями, повели шалений наступ на самого науковця і на Всесоюзний інститут плодових і ягідних культур у Києві. Мічурінський клан вдався до брудних політичних доносів, поширення пліток та всіляких вигадок, відвертого паплюження професора В. Симиренка та української симиренківської наукової школи. Увесь вигаданий козловськими недоброзичливцями компромат ліг на благодатний суспільно-політичний ґрунт, який панував у державі. Професора В. Симиренка та ще кілька найближчих його співробітників заарештували на початку січня 1933 року. Пізніше до «шкідників та ворогів радянської держави» органи НКВС зарахували ще велику групу осіб, головним чином, учених і працівників сільськогосподарських організацій. А самого професора В. Симиренка, як найбільш відому й авторитетну людину, енкаведисти представили «провідником й організатором шкідницько-шпигунської організації». Видатного вченого після тривалого катування та допитів кілька місяців утримували в камері смертників і присудили до смертної кари через розстріл. Смертний вирок замінили на 10 років перевиховання у виправно-трудовій херсонській колонії. У ній світової слави учений керував городньо-садівничою дільницею та вів підготовку сільськогосподарських кадрів різних професій.

За бездоганну сумлінну працю та зразкову поведінку В. Симиренку зменшили термін покарання, а напередодні дня народження в грудні 1936 року звільнили з колонії. Професор В. Симиренко, намагаючись реабілітуватися, поїхав до Москви шукати захисту у свого старшого товариша і соратника, президента Всесоюзної академії сільськогосподарських наук, академіка М. Вавилова.

Однак, не без участі найближчого мічурінського оточення, учений був знову заарештований прямо під час виходу з потяга на Курському вокзалі столиці. Його суперникові та недоброзичливцю достатньо було сказати хоч одне слово на захист видатного українського науковця, але обласканий владою улюбленець Кремля на цей вчинок не наважився. В. Симиренку на вже пріснопам'ятній Луб'янці довелося пройти нове коло тортур і допитів. Навіть високі московські фахівці із фальшування кримінальних справ у діях професора В. Симиренка не знайшли складу злочину. Однак енкаведистська репресивна структура не відпускала зі своїх кривавих лабет жодного, хто до неї потрапляв. Професора знову відправили на трудове перевиховання. Цього разу В. Симиренко його проходив в Обоянському плодово-розсадницькому радгоспі в Курській області. Видатному українському вченому доручили створити найбільший у країні зразковий сад-гігант. Відповідного рівня фахівця для реалізації такого грандіозного плану не знайшлося ні в середовищі мічурінських політиканів, ні в самій Тімірязєвській сільськогосподарській академії, де з 1915 року діяла перша в Росії кафедра плодівництва. До речі, тоді батькові В. Симиренка Л. Симиренку першому серед вітчизняних учених запропонували її очолити.

Професор В. Симиренко ще встиг посадити в Обояні свій останній великий промисловий сад. Уже втретє видатного вченого заарештували в березні 1938 року. Можна припустити, що і цей арешт також не обійшовся без сприяння недоброзичливців з Мічурінська, для яких В. Симиренко був небезпечний навіть під наглядом енкаведистів.

Професору В. Симиренку, як зазначав голова Комітету державної безпеки УРСР

www.etnolog.org.ua

М. Голушко в травні 1991 року, інкримінували, що він у 1931 році нібито організував контрреволюційну групу зі спеціалістів керованого ним науково-дослідного інституту садівництва, яка ставила за мету повалити радянську владу та встановити в Україні буржуазно-демократичний лад. Із цією метою група використовувала методи шкідництва, диверсій та шпіонажу на користь іноземних розвідок (лист голови Комітету державної безпеки УРСР М. Голушка народному депутату УРСР Миколі Артеменку № Б-1122 від 21 травня 1991 року).

Досить показово, що головний кадебіст Республіки уникнув використання первинного звинувачення, висунутого професору В. Симиренку в 1933 році: «Контрреволюционная деятельность сводилась к агитации среди сотрудников НИИ плодово-ягодного хозяйства, вредительству — отказу от введения в селекционную работу института и системы его учреждений методики Мичурина, задержке с разработкой стандартных ассортиментов для пригородных районов, противодействия введению государственного контроля дачного материала». Безглуздість такого звинувачення розуміли навіть московські слідчі з Луб'янки. Тому для досягнення «розстрільної мети» мічурінці та слідчі у карній справі професора В. Симиренка головну увагу зосередили на шпигунській діяльності на користь іноземних держав і шкідництві.

Як показало спеціальне розслідування справи професора В. Симиренка Головною військовою прокуратурою СРСР, проведене в 1957 році, жоден пункт обвинувальних актів 1933 та 1938 років не підтвердився.

Під тиском світової наукової громадськості, звернень родичів та соратників професора В. Симиренка військова прокуратура Воронезького військового округу ухвалила відмінити і постанову прокуратури НКВС та прокуратури СРСР від 2.09.1938 року стосовно В. Симиренка за відсутністю складу злочину. А 26 травня 1960 року військовий трибунал Київського округу відмінив постанову судтрійки при колегії ГПУ УРСР від 9–11 квітня 1933 року щодо В. Симиренка також за відсутністю складу злочину.

Отже, як у 1933, так і в 1938 році кримінально-розстрільні справи професора В. Симиренка та інших фігурантів були сфабриковані НКВС на замовлення мічурінських та кремлівських злочинців.

Незважаючи на повну реабілітацію видатного ученого, професора В. Симиренка, яка відбулася ще в 1960 році, у суспільстві та навіть у науковому середовищі несправедливо культивується якесь упереджене ставлення як до його роботи, так і до його творчої спадщини. Наукові праці ученого замовчуються і не перевидаються. Ім'я професора В. Симиренка до цього часу лишається не вшанованим належним чином у жодній створеній ним науковій установі, чи то в навчальному закладі, у якому він працював. Лише через 85 років після загибелі всесвітнього виміру вченого на адміністративно-науковому корпусі Дослідної станції помології у Млієві зусиллями ентузіастів встановлено першу пам'ятну дошку.

Навіть після запізнілої реабілітації в Україні не було відзначено жодної ювілейної дати видатного українського вченого-садівника, помолога та організатора науки. За всі роки, як після смерті, так і після реабілітації професора В. Симиренка, не перевидано жодної його наукової праці, а вони мають величезне значення для сучасного промислового садівництва та науки. Саме із цим пов'язана відмова вченої ради Інституту садівництва УААН (нині — НААН України) від 12 грудня 2006 року присвоїти ім'я професора В. Симиренка цій установі.

Тому відзначення у 2021 році 130-ліття від дня народження видатного ученого буде хоч і запізнілою, але гідною даниною нащадків пам'яті В. Симиренка.

ІМЕ

www.etnolog.org.ua

Джерела та література

1. Вольвач П. В. Л. П. Симиренко і Крим. Сімферополь : Таврія, 2005.

2. Вольвач П. В. Л. П. Симиренко – фундатор українського промислового садівництва : монографія : у 3 кн. Сімферополь : Таврія, 2002, 2003, 2004.

3. Вольвач П. В., Заяц В. К. Л. П. Симиренко, жизнь и деятельность. Москва : Колос, 1984.

4. Родовід. 1995. Чис. 1 (10).

5. Симиренко Л. П. Витоки промислового плодівництва / упорядник П. В. Вольвач. Сімферополь : Таврія, 2008.

References

1. Volvach P. (2005) *L. P. Symyrenko i Krym* [L. Symyrenko and Crimea]. Simferopol: Tavriya.

2. Volvach P. (2002, 2003, 2004) *L. P. Symyrenko – fundator ukrayinskoho promyslovoho sadivnytstva* [L. Symyrenko, A Founder of Ukrainian Industrial Horticulture: A Monograph: in Three Books]. Simferopol: Tavriya.

3. Volvach P., Zayats V. (1984) *L. P. Symyrenko, zhyzn i deyatelnost* [L. Symyrenko, His Life and Activities]. Moscow: Kolos.

4. (1995) *Rodovid*, # 1 (10).

5. Volvach P. (compiler) (2008) *Symyrenko L. Vytoky promyslovoho plodivnytstva* [Origins of Industrial Pomiculture]. Simferopol: Tavriya.

Summary

Biography and activities of famous representatives of the Symyrenko family as Ukrainian enterprisers are investigated in the article. Their contribution to the development of the agricultural industry in Ukraine, the establishment of new trends in agrotechnologies, especially in gardening, are analyzed. The patronage of family representatives (the support of Ukrainian editions, theatre and chorus collectives), their contribution to humanitarian and scientific development of the country are revealed.

The former serf **Fedir Symyrenko** (1790–1867) is a native of Horodyshche, Cherkasy district, Kyiv province. He has got status of a honorary hereditary citizen of the Russian Empire at the beginning of the 1830s for the significant contribution to the economic development of Odesa and South of Ukraine. The firm *Yakhnenko — Symyrenko Brothers* has given uncommonly large material and financial supporting of the army during the Crimean (Russian-Turkish) War. The Ukrainian owners company has saved over ten thousand inhabitants of Cherkasy region from famine in 1830.

Platon Symyrenko (20 December 1820 — 13 January 1863) is known as the most prominent and talented figure among a young generation of enterprisers. He has studied at Paris Polytechnical Institute and got a diploma of the engineer and technologist of sugar production. All sugar plants of the Ukrainian owners firm are known as successful and highly profitable owing to his skilled management. Cottages for the specialists, civilized hostels for the workers have been built on the territory of Symyrenko plants. A canteen, elementary school, technical college, church, shops and dispensary have been situated there. The industrialist has financed the publication of the last *Kobzar* in Taras Shevchenko lifetime. He has also intended to publish textbooks for Ukrainian-speaking schools.

Vasyl Symyrenko (7 March 1835 — 1 December 1915) has continued the family business successfully. He has been able to optimize the work of sugar plants in the conditions of economic depression, persecution by the Black-Hundred organizations through his Ukrainophilia. Vasyl Symyrenko has assigned annually 10 % of the uncommonly large income of Sydorivskyi plant to support Ukrainian culture. He has established a special fund to espouse Ukrainian scientists, artists, writers and culture figures. Mykhailo Drahomanov,

www.etnolog.org.ua

Mykhailo Hrushevskyi, Mykhailo Kotsiubynskyi, Pavlo Chubynskyi and others are known as its scholarship holders. Financial assistance has been given to the province departments of *Prosvita* and T. Shevchenko Scientific Society in Lviv.

Levko Symyrenko (6 February 1855 — 24 December 1919) is an elder son of Platon Symyrenko, a worldwide known Ukrainian scientist, horticulturist and pomologist, an active figure of the Narodniks movement of the 1920s—1930s. In 1879 he has been arrested and exiled to Eastern Siberia for 8 years because of the membership in the antigovernmental revolutionary organization. In 1887 Levko has returned from exile and created own pomological arboretum, known later in the whole scientific world. Essentially L. Symyrenko has become the founder of Ukrainian scientific school of horticulture and nursery gardening.

His son **Volodymyr Symyrenko** (18 December 1891 — 18 September 1938) has continued the work. He is known as an outstanding Ukrainian scholar- horticulturist and pomologist, Ukrainian science organizer. The scientist has been arrested for three time by the bodies of the People's Commissariat for Internal Affairs, exiled. Though despite this fact his scientific heritage consists of over 200 printed sheets of various scientific articles and monographs (*Garden Arboretum* (1929, 24 printed sheets), *Fruity Assortments of Ukraine* (1930, 32 printed sheets), *Partial Fruity Variety Studying* (it is given over to the printing in the Fall 1932, about 75 printed sheets)). A unique Ukrainian scientific horticultural school created by Levko and Volodymyr Symyrenky has been considered as a leading institution in the world during the XIX—XX centuries.

Keywords: Symyrenko family, patronage, sugar production, machinery construction, shipbuilding, horticulture, pomology.

IMFE